

ANADOLU TIBBINDA MÜZİKLE TEDAVİ

Hanefi ÖZBEK ¹

ÖZET

Bu makalede, Anadolu'da müzikle tedavi konusunda eldeki bilgilerin bir derlemesi verilmeye çalışılmıştır. Öncelikle müziğin insanlık tarihinde ortaya çıkışından bahsedilmiş; daha sonra Anadolu'da müzik tarihi hakkında bilgiler özet olarak sunulmuştur. Anadolu'da yapılan müzik terapinin oluşumuna katkısı olduğu düşünülen ve farklı uygarlıklara ait müzikle tedavi konuları kısaca sunulmuştur. Buna göre İbrani-lerde müzikle tedavi, Eski Mısır'da müzikle tedavi, Eski Çin'de müzikle tedavi, Roma'da müzikle tedavi ve Eski Yunan'da müzikle tedavi konuları özetlenmiştir. Farabi'den günümüze kadar uzanan süreçte müzik terapi ile ilgili elde bulunan bilgiler sunulmuş; Farabi, İbni Sina, Razi gibi alimlerin bu konudaki görüşlerine kısaca yer verilmiştir. Anadolu Selçuklu dönemi ve Osmanlı döneminde Anadolu'da müzikle tedavi hakkında eldeki veriler sunulmuş; Musiki'ül Kebir, El Kanun Fi't Tıb, Tadilü'l Emzice, Gevrekzade'nin musiki risalesi ve Haşim Bey Mecmuası'ndan bahsedilmiştir. Makamların hangi hastalıklara iyi geldiği, günün hangi vakitlerinde etkili olduğu gibi konular ayrıca işlenmiştir. Makamlar ve hangi hastalıklara iyi geldiklerinin bir listesi sunulmuştur. Müzikle tedavinin yapıldığı şifahaneler yine liste halinde verilmiştir. Anadolu'da 1800'lü yıllara kadar yapılmış olan müzikle tedavi ile ilgili eldeki bilgilerin bazen birbirini tutmadığı, hatta birbirine zıt bilgilerin bulunduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak Anadolu'da Milattan Önceki yıllardan başlayıp 1800'lü yıllara kadar devam ettirilen bir müzikle tedavi geleneğinin bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu tedavinin detayları maalesef net bir şekilde bilinmemektedir. Bu nedenle eldeki bilgiler tarihi ve folklorik bir bilgi olmaktan öteye gidememektedir. Bugün itibarıyla yapılması gereken şey günümüz tıp bilimi ve müzik bilgisinin kanıt dayalı bilimsel yöntemlerle araştırılması; elde edilen yeni bilgilere göre müzikle tedavinin yeniden şekillendirilmesidir. Tarihi kaynaklardan elde edilen veriler de bu yöntemlerle tekrar denenerek bilimsel yönden ne kadar geçerli ve güvenilir oldukları net bir şekilde ortaya konulmalıdır.

Anahtar Kelimeler; Müzikle tedavi, Makamlar, Anadolu tıbbı

¹Prof. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıbbi Farmakoloji AD-İzmir, Türkiye.

ORCID No: 0000-0002-8084-7855

e-mail: hanefiozbek@hotmail.com

Geliş Tarihi: 28/09/2021

Kabul Tarihi: 05/11/2021

GİRİŞ

Müziğin insanlıkla birlikte doğan bir sanat dalı olduğu söylenmektedir (1). Kemikten yapılmış müzik aletlerine ait arkeolojik bulgular ise yaklaşık 36 bin yıl öncesine uzanmakta; müziğin insanlık tarihinde ortaya çıkışının günümüzden yaklaşık 40 bin yıl öncesine dayandırılabilceği belirtilmektedir (2,3).

ANADOLU'DA MÜZİK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Bilimsel çalışmalar göstermiştir ki; Anadolu toplulukları, insanlığın medeniyete yönelmesinin merkezinde yer almış, bilgi birikimi ve donanımlarıyla çeşitli bölgelerdeki toplulukları etkileyerek, onları kendi merkezlerine çekmişlerdir. Doğudan ve batıdan göç ederek Anadolu'ya gelen topluluklar Anadolu'nun yerli topluluklarıyla birlikte yerleşik bir yaşam tarzına geçmişler; beraberlerinde getirdikleri kültür ve yaşam birikimini yeni yaşam tarzlarıyla harmanlayarak medeni dünyanın kültür ve sanatının temel taşlarını oluşturmuşlardır.

Anadolu'da, Neolitik ve Kalkolitik çağlara (M.Ö. 12.000-3.000) ait arkeolojik materyaller, müzik tarihi yönünden ilk önemli belgeleri oluşturmaktadır. Bu kanıtlar ve bunlar üzerinden yapılan akıl yürütmeleri, ayrıca ses çıkarmak için kullanılmış olan objelerin bulunması, Anadolu'da müzik kültürünün neolitik dönemden itibaren başladığını göstermektedir denilebilir. Bu çağın çalgıları ya da ses elde edilen nesnelere zil görevi yapan idofonlar ile hayvanların kürek kemikleri üzerinde açılan çentiklere sert bir cisimle sürtülerek çalınan **raspa** ve **balık sırtı** gibi isimler verilen vurmali çalgılardır. Bu dönemde nefesli çalgılar da öne çıkmakta olup; bunlar arasında **kavallar**, **düdükler**, bir ipe bağlı tahta ya da benzeri sert bir cismin havada döndürülmesi ile ses elde edilen ve **boğa kükreten** denilen çalgılar sayılabilir.

Anadolu'da, tunç çağında (M.Ö. 3.000-2.000), metaller ve bunların alaşımlarından elde edilen metal idiofonlar önceki çağa göre daha kaliteli olup, saz çeşitliliğini de arttırmıştır. Bu çağda üretilen ve daha kaliteli tını özelliklerine sahip metal idiofonlar, "dünyanın en eski zilleri" olarak tarihe geçmiştir.

Asur Ticaret Kolonileri-Hitit Çağı'nda (M.Ö. 2.000-1.190) metal ve pişmiş topraktan idiofonların kullanımı devam etmiştir. Hititli müzisyenlerin kullanıldığı sazlar arasında **idiophone**, **çalpara/zil**; **sist-**

rum, **davul**, **tef**, **darbuka/dümbelek**, **lir**, **arp**, **bağlamalar**, **boru**, **kaval**, **çifte kaval** sayılabilir.

Demir ve Roma Çağları'nda (M.Ö. 1.190-M.S. 395) Anadolu'da yukarıda sayılan sazlara ek olarak **çingiraklar**, **çanlar** ve **pan-flütler** sıralanabilir.

Arplar, Osmanlılarda **çeng** olarak yaşamaya devam etmiş; birkaç yüzyıl öncesine kadar Türk müzik sisteminde yer almış; santur ve kanun çalgılarının yaygınlaşmasıyla birlikte gözden düşmüştür.

Roma/Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde Anadolu'da müzik, eski çağlara ait müzikler ile etkileşerek gelişimini sürdürmüş ve hayatın birçok alanında yer almaya devam etmiştir (4). Günümüzde müzik terapi için kullanılan sazlar çeşitlenmiş olup hemen her türlü vurmali, tuşlu, mızraplı, üfleli ve yaylı çalgılar kullanılabilir.

MÜZİKLE TEDAVİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Müzikle tedaviye İbrani kaynaklarından itibaren rastlanmaya başlandığı söylenebilir. Eski Yunan ve Romalılar, Eski Çin, Eski Mısır ve Orta Asya'da Türklerin müzikle tedavi yaptığı bilinmektedir (5-9). Dünya medeniyetlerinin önemli bir merkezi olan Anadolu'nun müzikle tedavi konusunda da oldukça aktif olduğunu söylemek gerekir. Tarihi İpek Yolu üzerindeki Anadolu'nun Avrupa'dan Çin'e kadar olan uygarlıklardan etkilenmesi ve onları etkilemesi hususu müzik terapi için de geçerlidir. Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri bilgi ve kültür birikiminin Anadolu uygarlıklarının birikimine eklenmesi Anadolu tarihi ve kültürü açısından çok kıymetlidir. Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde müzikle tedaviye verilen önem ve kurulan şifahaneler bunun önemli bir göstergesi olarak sayılabilir.

ANADOLU'DA MÜZİKLE TEDAVİ

Bugün İzmir sınırları içerisinde yer alan Bergama Asklepieion'u M.Ö. 4. yüzyılda kurulmuştur. Burada hastalara uygulanan tedaviler arasında müzikle tedavinin de olduğu bilinmektedir. Bu tedavinin ne şekilde yapıldığı bilinmemektedir. Ancak, Eski Yunan'da hastalıklı bölgenin üzerinde çalgı çalarak bu bölgenin tedavi edilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Benzer yöntemlerin Bergama'da da uygulandığı düşünülebilir. Frigyalıların psikiyatri vakalarını flütle yapılan müzikle tedavi etmeye çalıştıkları, gut tedavisinden epilepsi tedavisine kadar pek çok hastalığın müzikle

tedavi edilmeye çalışıldığı bilinmektedir (10-11). Ancak bu tedavilerin içeriği ve detayları hakkında herhangi bir bilgi maalesef bulunmamaktadır.

Râzî, Farabî ve İbni Sinâ'nın psikosomatik hastalıklar için ilk adımlarını attığı ilaçla tedavi, meşguliyet tedavisi ve müzikle tedavi yöntemlerinin yanı sıra Orta Asya Türk kültüründe kullanılan müzikle tedavinin, Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Anadolu'da da varlığını sürdürmüş; Anadolu'daki müzikle tedavi yöntemleriyle etkileşmiştir. Anadolu'da müzikle tedavi Anadolu Selçuklular ve Osmanlılar aracılığıyla devam ettirilmiştir.

Anadolu'da M.Ö. başlayan ve günümüze kadar ulaşan müzikle tedavi hakkındaki bilgilerimiz çok da net değildir. Eldeki bilgilerin bir özeti aşağıda sunulmuştur.

Müzikle tedavi konusunda tüm kaynaklarda mutlaka Farabî'den (870-950) bahsedilir ve onun Musiki'ül Kebir adlı eserinde 12 adet makamdan ve bu makamların günün hangi saatlerinde insan ruhuna nasıl etki ettiğinden söz edilir (11). Bu konuda yazılmış makaleler Haşim Bey Mecmuası'nı kaynak olarak gösterir. Bu kaynağın ne kadar güvenilir olduğu ise tartışmaya açıktır.

Müzik'te günümüzdeki anlamına yakın bir şekilde makam kavramının 1200'lü yıllarda "edvar" olarak belirmeye başladığı, daha sonra "makam" teriminin kullanıldığı belirtilmektedir (12-14). Dolayısı ile bu tarihten çok daha önce yaşamış olan Farabî'nin makamlar ve bunların hastalıkları tedavi edici etkileri yönünden bilgiler vermesi pek mümkün gözükmemektedir. Bu konuda Musiki'ül Kebir isimli eserin ciddi bir şekilde tercüme edilmesi şarttır.

İbni Sina'nın (980-1070) El Kanun Fi't Tıb kitabında müzikle tedavi için "ona (hastaya) en iyi musikiyi dinletmek" şeklindeki sözleri onun müzikle tedavi konusundaki görüşü hakkında bir fikir vermektedir (8).

Şuuri Hasan Efendi (ölümü 1693) "Tadilü'l Emzice" adlı eserinde hastalıklar ve bunların tedavisinde müziğin kullanımı hakkında bilgiler vermektedir: "Musiki ilminin, diğer ilimlerde olduğu gibi tıp ilmiyle de ilişkisi olduğu aşikardır. Nabzın vuruşları makamlara ve usullere göredir. Nabız hareketlerinin her biri bir makama ve nağmeye uymaktadır."

Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi (1727-1801) ise musiki risalesinde, büyük bir ihtimalle Şuuri Hasan Efendi'den aldığı bilgileri ayrıca çocuk hastalara da uygulamıştır (8,15).

Şuuri Hasan Efendi ve daha sonra Gevrekzâde'nin belirttiği makamlar ve tedavide kullanımları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Râst makamı: Felce iyi gelir.

Irak makamı: Ateşli hastalıklara, akıl hastalıklarına, çarpıntıya ve ödeme iyi gelir.

İsfahan makamı: Zekâ, akıl, bellek ve düşünme gücünü artırır.

Zirefkend makamı: Yüz felci, inme, lumbago, artıralji ve Kulunç (fibrozit)'e iyi gelir.

Rehavi makamı: Baş ağrılarını ve çarpıntıyı engeller.

Büzürg makamı: Fibrozit ve karın ağrısına iyi gelir. Zihni berraklaştırır. Çeşitli fobilere karşı iyi gelir.

Zengüle makamı: Kalp hastalıkları, mide, akciğer ve karaciğer hastalıklarına iyi gelir.

Hicaz makamı: Cinsel gücü artırır, ağrı kesici özelliği vardır.

Buselik makamı: Fibrozit, baş ağrısı ve kan hastalıklarına iyi gelir.

Uşşak makamı: Gut hastalığı ve uykusuzlukta etkilidir.

Hüseyini makamı: Mide rahatsızlıkları, kalp ve akciğerlerdeki inflamasyona iyi gelir, ateş düşürücü etkisi vardır.

Neva makamı: Bellek gücünü artırır, siyataljiye iyi gelir.

Makamların etkili olduğu zamanlar da ayrıca liste olarak sunulmuştur (16):

Rast ve rehavi makamları: Seher vakti etkilidir.

Hüseyini makamı: Sabahleyin etkilidir.

Irak makamı: Kuşluk vakti etkilidir.

Nihavend makamı: Öğleyin etkilidir.

Hicaz makamı: İki ezan vakti arası etkilidir.

Buselik makamı: İkinci vakti etkilidir.

Uşşak makamı: Gün batarken etkilidir.

Zengüle makamı: Gün battıktan sonra etkilidir.

Rast makamı: Gece yarısı etkilidir.

Zirefkend makamı: Gece yarısı etkilidir.

Çeşitli kaynaklarda makamlar ve bunların iyi geldiği hastalıklar farklılıklar hatta zıtlıklar göstermektedir. Bu durumda yukarıda verilen bilgiler bilimsel bir veri olmaktan çok folklorik değere sahip bilgiler olmaktadır.

Müzikle tedavi, şifahanelerde yapılmakta olup bu şifahanelerin bir listesi aşağıda verilmiştir:

- Amasya Darüşşifası,
- Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi,
- Divriği Ulucami ve Darüşşifası,
- Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi,
- Fatih Darüşşifası,
- Edirne Darüşşifası,
- Enderun Hastanesi.

Anadolu'da müzikle tedavi eldeki belgelerin ışığında yukarıda özetlenmeye çalışılmıştır. Müzikle tedavi amacıyla hastalara tam olarak hangi işlemlerin yapıldığı, bunların sayısı ve süresi, hangi müzik eserlerinin icra edildiği gibi bilgiler bugün net olarak bilinmemektedir. Eldeki bilgilerin muğlaklığı ve bunların bazen birbiriyle uyuşmaması, bu bilgilerin günümüzde de kullanılabilir olmasını sağlayacak nitelikte değildir.

Yapılması gereken şey; günümüz tıp ve müzik bilgisini kullanarak, kanıta dayalı bilimsel çalışmalarla müzikle tedavi yöntemlerinin yeniden ortaya konulmasıdır.

KAYNAKLAR

1. Güzel Sanatlar Lisesi Türk ve Batı Müziği Tarihi Dersi Öğretim Programı, Ankara 2016, sayfa 3.
2. Fitch WT. The biology and evolution of music: A comparative perspective, *Cognition* 2006; 100(1): 173-215.
3. Morley I. The Evolutionary Origins and Archaeology of Music. Darwin College Research Report (pp. 215), 2003.
4. Karaağaç Burak. Arkeolojik Çağlarda Anadolu'da Müzik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2018; 20(1): 285-298.
5. Shiloah A. Music as Medicine (Jewish and Muslim Traditions of Music Therapy); "The History of Music Therapy since Antiquity", Edited by Peregrine Horden, 2000: 69-83.
6. Çoban A. Müzikterapi (Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi). Timaş Yayınları, İstanbul-2005.
7. West M. Music therapy in antiquity, Ashgate Publishing Limited, England, 2000.
8. Öztürk L. Erseven H, Atik MF. Makamdan Şifaya, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2017.
9. Doğan B. Sentez Müzik Terapi, İzmir: Zeus Kitabevi, 2011.
10. Grebene B. Müzikle Tedavi, Güven Kitabevi yayınları, Ankara-1978.
11. Ak AŞ. Müzikle Tedavi (Tarihi Gelişimi ve Uygulamaları), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul-2006.
12. Kaçar GY. Türk Müsiki Rehberi, Maya Akademi, Ankara-2009.
13. Özkan İH. TDV İslâm Ansiklopedisi, 2003: 27, pp: 410-412.
14. Uygun MN. Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi ve Kitâbü'l-Edvârı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul-1999.
15. Turabi AH, Gevrekzâde (Müzikle Tedavi ve Amasya Dârüşşifâ Örneği), Amasya Belediyesi, Amasya-2015.
16. Altınölçek H. "Türk tıbbında müzikle tedavi", *Yeni Türkiye, Türk Musikisi Özel Sayısı*, 2014; 10(57): 1338-1345.
17. Şifahaneler (Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri), hazırlayan: Abdullah Kılıç, MEBKAM Meram Belediyesi Konevi Araştırma Merkezi, İstanbul-2015.